

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΟΙΝΟ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
«ΚΛΙΝΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΞΑΡΤΗΣΕΙΣ»

Περίγραμμα Μαθήματος: Ποιοτική μεθοδολογία στην μελέτη των εξαρτήσεων

Υπεύθυνη μαθήματος: Ζαχαρούλα Κασσέρη, z.kasseri@yahoo.gr

Εαρινό εξάμηνο 2017

Διδάσκοντες:

1. Ζαχαρούλα Κασσέρη, Διδάκτωρ Κοινωνικής Εργασίας
2. Γιώργος Τσιώλης, Αναπλ. Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Κοινωνιολογίας (tsiolisg@uoc.gr).

I) Χρόνος διεξαγωγής μαθήματος

Το μάθημα θα πραγματοποιείται κάθε Τρίτη 17.30-20.30.

II) Περιγραφή μαθήματος

Βασικός σκοπός του μαθήματος είναι η γνωριμία και η εμβάθυνση των φοιτητών/τριών με την ποιοτική μεθοδολογία στη μελέτη των εξαρτήσεων. Αρχικά θα συζητηθεί το επιστημολογικό υπόβαθρο της ποιοτικής μεθοδολογίας, δίνοντας έμφαση στην ιστορική και θεωρητική οριοθέτηση του πεδίου. Θα εξεταστούν ζητήματα που έχουν να κάνουν με το σχεδιασμό της ποιοτικής έρευνας και τις μεθόδους παραγωγής ποιοτικών δεδομένων, όπως είναι η *συνέντευξη*, τα *τεκμήρια* και η *έρευνα με οπτικά μέσα*. Θα συζητηθεί η μέθοδος των *ομάδων εστίασης* (focus group) και της *παρατήρησης*. Θα αναδειχθούν ζητήματα που σχετίζονται με την απόκτηση πρόσβασης στο πεδίο της έρευνας και του χτισίματος συναισθηματικού δεσμού των ερευνητών με τους/τις συμμετέχοντες/ουσες. Θα συζητηθεί η *αφηγηματική μεθοδολογία* και οι δυνατότητες αξιοποίησής της στην ποιοτική έρευνα με υπό θεραπεία άτομα. Έμφαση θα δοθεί στην ανάλυση και κωδικοποίηση ποιοτικών δεδομένων και θα γίνει αναφορά λογισμικό πρόγραμμα NVivo και στις βασικές λειτουργίες του. Θα εξεταστούν, τέλος, ζητήματα που αφορούν στην ηθική και στη δεοντολογία της έρευνας. Το μάθημα θα εμπλουτιστεί με παρουσιάσεις ποιοτικών ερευνών από το πεδίο των εξαρτήσεων και με την επεξεργασία εμπειρικού υλικού που προέρχεται από συνεντεύξεις με υπό θεραπεία άτομα.

III) Στόχοι & αναμενόμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Οι φοιτητές/τριες αναμένεται μετά το πέρας του εξαμήνου να έχουν:

(α) κατανοήσει βασικές πτυχές που σχετίζονται με το επιστημολογικό-θεωρητικό υπόβαθρο της ποιοτικής έρευνας

(β) γνωρίζει βασικές αρχές σχεδιασμού και παραγωγής δεδομένων που προέρχονται από συνεντεύξεις, ομάδες εστίασης, παρατήρηση και τεκμήρια

(γ) κατανοήσει και προβληματιστεί γύρω από ζητήματα που αφορούν στην απόκτηση πρόσβασης στο πεδίο της έρευνας και τη σημασία του χτισίματος συναισθηματικού δεσμού με τους/τις συμμετέχοντες/ουσες

(δ) εμβαθύνει και ευαισθητοποιηθεί σε δεοντολογικά και ηθικά θέματα γύρω από την ποιοτική έρευνα στη μελέτη των εξαρτήσεων

(ε) αποκτήσει νέες γνώσεις σχετικά με την ανάλυση και επεξεργασία ποιοτικών δεδομένων έρευνας και με τις δυνατότητες αξιοποίησης λογισμικού για το σκοπό αυτό (πρόγραμμα NVivo)

(στ) κατανοήσει σύνθετες όψεις της ποιοτικής έρευνας που πραγματοποιείται με εξαρτημένα ή υπό θεραπεία άτομα

(ζ) προσεγγίσει με κριτικό τρόπο επιστημονικά κείμενα και δημοσιεύσεις που πραγματεύονται σημαντικές μεθοδολογικές παραμέτρους στην ποιοτική έρευνα για τις εξαρτήσεις

(η) Αναμένεται επίσης να είναι σε θέση να εφαρμόσουν με ευχέρεια τις αποκτηθείσες γνώσεις για την εκπόνηση επιστημονικών εργασιών αξιοποιώντας διαφορετικές μεθόδους παραγωγής ποιοτικών δεδομένων.

IV) Θεματικές ενότητες του μαθήματος

1^ο ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΛΟΓΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΣΤΗΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Τι είναι η ποιοτική έρευνα - Βασικές αρχές της ποιοτικής έρευνας: η αρχή της ανοικτότητας, η αρχή του επικοινωνιακού χαρακτήρα της κοινωνικής έρευνας, η αρχή της ολιστικής προσέγγισης και της διαφοροποίησης, η αρχή της πλαισίωσης – Η ποιοτική έρευνα στη ψυχολογία και στη μελέτη των εξαρτήσεων - Παρουσίαση των θεματικών ενότητων του μαθήματος - Ανάθεση εργασιών.

2^η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΠΟΙΟΤΙΚΗ VS ΠΟΣΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ – ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΕΣ ΛΟΓΙΚΕΣ ΠΟΥ ΔΙΕΠΟΥΝ ΤΙΣ ΔΥΟ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Συνοπτική παρουσίαση δυο ερευνητικών σχεδιασμών (μιας ποσοτικής και μιας ποιοτικής έρευνας) – Έκθεση των διαφορετικών τρόπων οργάνωσης και εξέλιξης των ερευνητικών σχεδίων στις δυο προσεγγίσεις – Παρουσίαση των επιστημολογικών διαφορών της ποσοτικής και της ποιοτικής έρευνας μέσα από τα δυο ερευνητικά παραδείγματα.

3^η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Ο ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ (I)

Α' Μέρος: Τα στάδια ερευνητικού σχεδιασμού μιας ποιοτικής μελέτης και το περιεχόμενο τους: προσδιορισμός της ερευνητικής περιοχής και των στόχων της έρευνας, βιβλιογραφική επισκόπηση, επεξεργασία θεωρητικού πλαισίου, ερευνητικά ερωτήματα, επιλογή μεθόδου/ων παραγωγής δεδομένων, προετοιμασία για την πρόσβαση στο πεδίο, στρατηγικές δειγματοληψίας, ρύθμιση δεοντολογικών ζητημάτων και πρακτικών θεμάτων, ανάλυση δεδομένων, θεωρητική μορφή ευρημάτων, δημοσιοποίηση ερευνητικών ευρημάτων.

Β' Μέρος: Παραδείγματα ερευνητικού σχεδιασμού από το πεδίο της θεραπείας των εξαρτήσεων.

4^η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΜΕΘΟΔΟΙ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΠΟΙΟΤΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ: ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ, ΤΕΚΜΗΡΙΑ, ΟΠΤΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ, ΟΜΑΔΕΣ ΕΣΤΙΑΣΗΣ

Παραγωγή/συλλογή ποιοτικών δεδομένων και πώς επιλέγονται - *Η μέθοδος της συνέντευξης:* είδη συνέντευξης, σχεδιασμός οδηγού συνεντεύξεων, η ηχογράφηση και μετεγγραφή των συνεντεύξεων - *Τα «τεκμήρια» ως δεδομένα της εμπειρικής έρευνας:* Μορφές και είδη τεκμηρίων. Έρευνες με την αξιοποίηση τεκμηρίων στο πεδίο της μελέτης των εξαρτήσεων - Ποιοτική έρευνα και οπτικές μέθοδοι. *Η μέθοδος των ομάδων εστίασης (focus group):* τι είναι οι ομάδες εστίασης και ποια η διαφοροποίηση τους από τις ομαδικές συνεντεύξεις (η σημασία της διάδρασης), πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της μεθόδου, ο ρόλος του συντονιστή, σχηματισμός ομάδων εστίασης.

5^η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΧΤΙΣΙΜΟ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΕΡΕΥΝΗΤΗ-ΕΡΕΥΝΟΜΕΝΩΝ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ (I)

Μέθοδος και είδη παρατήρησης - Η εθνογραφική έρευνα και η συνεισφορά της στη μελέτη των εξαρτήσεων - Πρόσβαση στο πεδίο (ο ρόλος των «θυροφυλάκων» και των προσώπων σε «θέσεις-κλειδιά») - Χτίζοντας σχέση με τους/τις συμμετέχοντες/ουσες: προκλήσεις και δυσκολίες - Η έξοδος από το πεδίο της εμπειρικής έρευνας.

6^η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΧΤΙΣΙΜΟ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΕΡΕΥΝΗΤΗ-ΕΡΕΥΝΟΜΕΝΩΝ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ (II)

Παρουσίαση από τους/τις φοιτητές/τριες άρθρων σχετικά με στη μελέτη των εξαρτήσεων. Κείμενα για μελέτη-παρουσίαση:

1. Sandberg, S. & Copes, H. (2013). Speaking With Ethnographers. The Challenges of Researching Drug Dealers and Offenders. *Journal of Drug Issues*, 43(2), 176-197.
2. Sterk, C.A. (2000). *Tricking and Tripping: Prostitution in the AIDS Era*. Putnam Valley, NY: Social Change Press (ένα κεφάλαιο του βιβλίου).
3. Ward, J. (2008). Researching Drug Sellers: An 'experiential' account from 'the field', *Sociological Research Online*, 13(1)14.

7^η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Η ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ (I)

Η αφηγηματική προσέγγιση ως προνομιακό πεδίο για τη διερεύνηση της βιωμένης εμπειρίας, των προσανατολισμών της δράσης, της συγκρότησης της ταυτότητας καθώς και της διαλεκτικής σχέσης του ατομικού με το κοινωνικό - Χαρακτηριστικά, δυνατότητες και περιορισμοί της αφηγηματικής προσέγγισης - Η τεχνική της αφηγηματικής συνέντευξης – Αναλυτική προσέγγιση αφηγηματικών κειμένων από το πεδίο των εξαρτήσεων: η περίπτωση της «Ελένης».

8^η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Η ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ (II)

Παρουσίαση από τους/τις φοιτητές/τριες άρθρων σχετικά με την αφηγηματική προσέγγιση. Κείμενα για μελέτη παρουσίαση:

1. McIntosh, J. & McKegane, (2000). Addict's narratives of recovery from drug use: constructing a non-addict identity. *Social Science & Medicine*, 1501-1510.
2. Reith, G. & Dobbie, F. (2012). Lost in the game: Narratives of addiction and identity in recovery from problem gambling. *Addiction Research and Theory*, 20(6), 511-521.
3. Λυκούδης, Η. (2009). *Η δύναμη του μυρμηγκιού. Από το νόημα της χρήσης στο νόημα της θεραπείας*. Αθήνα: Ερευνητές.

9^η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΗΘΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΕΞΑΡΤΗΣΕΩΝ (I)

Ορίζοντας τις έννοιες της ηθικής και τη δεοντολογία της έρευνας - Κριτική προσέγγιση της ενήμερης συγκατάθεσης (γραπτή-προφορική) - Ηθικά διλήμματα που προκύπτουν από τη συμμετοχή εξαρτημένων/ υπό θεραπεία ατόμων στην έρευνα: ικανότητα/δυνατότητα συγκατάθεσης/συμμετοχής στην έρευνα, ρίσκο και οφέλη από τη συμμετοχή στην έρευνα για το ίδιο το άτομο και τον/την ερευνητή/τρια, πιθανές συγκρούσεις συμφερόντων για την κοινωνία και άλλα άτομα.

10^η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΗΘΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΕΞΑΡΤΗΣΕΩΝ (II)

Παρουσίαση από τους/τις φοιτητές/τριες άρθρων σχετικά με τα ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας στην ποιοτική έρευνα των εξαρτήσεων. Κείμενα για μελέτη-παρουσίαση:

1. Dickson-Swift, V. James, E.L., Kippen, S. & Liamputtong, P. (2007). Doing sensitive research, what challenges researchers face? *Qualitative research*, 7(3), 327-353.
2. Harris, M. (2015). "Three in the Room": Embodiment, Disclosure, and Vulnerability in Qualitative Research. *Qualitative Health Research*, 25(12), 1689-1699.
3. Ensign, J. (2003). Ethical issues in qualitative health research with homeless youths. *Journal of Advanced Nursing*, 43(1), 43–50.

11^η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ, ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΗ & ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΟΙΟΤΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ (I)

Η σχέση θεωρίας και εμπειρικής έρευνας - Οι έννοιες της «θεωρητικής ευαισθησίας» και της «απαγωγής» (abduction) - Η τεχνική της «διαρκούς σύγκρισης» - Εξαγωγή κριτηρίων για τη «θεωρητική δειγματοληψία» - Η διαδικασία της κωδικοποίησης – Η μετάβαση από τους «κώδικες» στα «θέματα» και τις «κατηγορίες» μέσα από παραδείγματα και ασκήσεις ποιοτικής ανάλυσης - Η αξιοποίηση του λογισμικού προγράμματος NVivo και οι βασικές λειτουργίες του για την επεξεργασία ποιοτικών δεδομένων έρευνας.

12^η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΑΝΑΛΥΣΗ & ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΠΟΙΟΤΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ (II)

Παρουσίαση από τους/τις φοιτητές/τριες κειμένου σχετικό με την ανάλυση και κωδικοποίηση ποιοτικών δεδομένων έρευνας. Κείμενο για μελέτη-παρουσίαση:

- Dryden, S. (2015). Τι επηρεάζει την απόφαση ενός ατόμου να θελήσει να διακόψει τη χρήση ναρκωτικών; Μια μελέτη θεμελιωμένης θεωρίας που διερευνά τις εμπειρίες χρηστών ηρωίνης. Στο C. Willig, *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στην ψυχολογία* (επιμ.: Ε. Τσέλιου, μ.τ.φ.: Ε. Αυγητά) (Παράρτημα 1: 433-483). Αθήνα: Gutenberg.

13^η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΣΧΕΔΙΩΝ (ΕΡΓΑΣΙΩΝ) ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ/ΤΡΙΩΝ & ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Παρουσιάσεις ενδεικτικών ερευνητικών σχεδίων (εργασίες φοιτητών/τριών) στο μάθημα και συζήτηση πάνω σε αυτά – Απαντήσεις σε πιθανά ερωτήματα που προέκυψαν από το περιεχόμενο των θεματικών ενοτήτων του μαθήματος - Αξιολόγηση του μαθήματος.

V) Εβδομαδιαίο πρόγραμμα διδασκαλίας

Ημερομηνία	Θεματική ενότητα
14/2/2017	<u>Μάθημα 1^ο</u> : Εισαγωγή στη λογική της ποιοτικής μεθοδολογίας και στην προβληματική του μαθήματος
21/2/2017	<u>Μάθημα 2^ο</u> : Ποιοτική Vs Ποσοτική έρευνα – Οι διαφορετικές λογικές που διέπουν τις δυο προσεγγίσεις
28/2/2017	<u>Μάθημα 3^ο</u> : Ο ερευνητικός σχεδιασμός στην ποιοτική έρευνα
7/3/2017	<u>Μάθημα 4^ο</u> : Μέθοδοι παραγωγής ποιοτικών δεδομένων
14/3/2017	<u>Μάθημα 5^ο</u> : Η μέθοδος της παρατήρησης και το χτίσιμο της σχέσης ερευνητή-ερευνώμενων στο πεδίο (I)
21/3/2017	<u>Μάθημα 6^ο</u> : Η μέθοδος της παρατήρησης και το χτίσιμο της σχέσης ερευνητή-ερευνώμενων στο πεδίο (II)
28/3/2017	<u>Μάθημα 7^ο</u> : Η αφηγηματική προσέγγιση (I)
4/4/2017	<u>Μάθημα 8^ο</u> : Η αφηγηματική προσέγγιση (II) -Παρουσιάσεις φοιτητών/τριών
25/4/2017	<u>Μάθημα 9^ο</u> : Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας στην ποιοτική μελέτη των εξαρτήσεων (I)
2/5/2017	<u>Μάθημα 10^ο</u> : Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας στην ποιοτική μελέτη των εξαρτήσεων (II) - Παρουσιάσεις φοιτητών/τριών
9/5/2017	<u>Μάθημα 11^ο</u> : Ανάλυση και κωδικοποίηση ποιοτικών δεδομένων (I)
16/5/2017	<u>Μάθημα 12^ο</u> : Ανάλυση και κωδικοποίηση ποιοτικών δεδομένων(II) - Παρουσιάσεις φοιτητών/τριών
23/5/2017	<u>Μάθημα 13^ο</u> : Παρουσιάσεις ερευνητικών σχεδίων (εργασιών) των φοιτητών/τριών & αξιολόγηση του μαθήματος

VI) Τρόπος αξιολόγησης των φοιτητών /τριών

Η τελική βαθμολογία προκύπτει:

A. Από την αξιολόγηση της συμμετοχής (τυπικής και ουσιαστικής) των φοιτητών/τριών στις εβδομαδιαίες συναντήσεις. Τονίζεται ότι η παρουσία των φοιτητών/τριών στο μάθημα είναι υποχρεωτική (βλ. εσωτερικό κανονισμό ΜΠΣ).

B. Από την εκπόνηση δυο εργασιών. Ειδικότερα οι φοιτητές/τριες καλούνται να αναλάβουν τις παρακάτω εργασίες:

(1^η Εργασία) Να επιλέξουν ατομικά ανά δύο ή τρεις (ανάλογα με την έκταση και το βαθμό δυσκολίας του κειμένου) ένα από τα προτεινόμενα κείμενα που αντιστοιχούν στις προαναφερθείσες θεματικές ενότητες του μαθήματος να το μελετήσουν και να το παρουσιάσουν στο μάθημα. Κατόπιν πρέπει να αποτυπώσουν σε ένα συνθετικό κείμενο (έως 1500 λέξεις) τη βασική του επιχειρηματολογία.

(2^η Εργασία) Να επιλέξουν ένα θέμα σχετικό με τη μελέτη των εξαρτήσεων και να σχεδιάσουν μια έρευνα για να μελετήσουν το θέμα αυτό, υιοθετώντας την ποιοτική μεθοδολογία. Σε ένα κείμενο έως 800 λέξεις οφείλουν να περιγράψουν, όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένα:

- τον ερευνητικό σκοπό και τα ερευνητικά ερωτήματα
- έννοιες θεωρητικής ευαισθητοποίησης
- τη/τις μέθοδο/ους παραγωγής δεδομένων που θα αξιοποιήσουν
- δεοντολογικές πτυχές και πιθανούς περιορισμούς που θεωρούν ότι είναι σημαντικό να λάβουν υπόψη τους κατά το σχεδιασμό της έρευνας.

Ως πηγές για την εύρεση και την αξιοποίηση των εννοιών της θεωρητικής ευαισθητοποίησης αλλά και ιδεών σχετικά με τη διατύπωση του ερευνητικού στόχου και των ερωτημάτων, οι φοιτητές/τριες οφείλουν να αναζητήσουν, να βρουν και να επεξεργαστούν δύο σχετικά άρθρα δημοσιευμένα σε επιστημονικά περιοδικά.

Βιβλιογραφία

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Andersen, D. (2015). Stories of change in drug treatment: a narrative analysis of 'whats' and 'hows' in institutional storytelling. *Sociology of Health & Illness*, 37(5), 668–682.

Bosworth, M. *et al* (2005). Doing prison research: views from inside. *Qualitative Inquiry*, 11(2), 249-264.

Crewe, B. (2014). Not looking hard enough: masculinity, emotion and prison research. *Qualitative Inquiry*, 20(4), 392-403.

- Dickson-Swift, V. James, E.L., Kippen, S. & Liamputtong, P. (2007). Doing sensitive research, what challenges researchers face? *Qualitative research*, 7(3), 327-353.
- Hänninen, V., & Koski-Jännes, A. (1999). Narratives of recovery from addictive behaviours. *Addiction*, 94(12), 1837-1848.
- Harris, M. (2015). "Three in the Room": Embodiment, Disclosure, and Vulnerability in Qualitative Research. *Qualitative Health Research*, 25(12), 1689-1699.
- Gunn, A.J. & Canada, K.E. (2015). Intra-group stigma: Examining peer relationships among women in recovery for addictions, *Drugs: education, prevention and policy*, 22(3), 281-292.
- McIntosh, J. & McKeganey, N. (2000). Addicts' narratives of recovery from drug use: constructing a non-addict identity. *Social Science & Medicine*, 50, 1501-1510.
- Miller, P.G., Strang, J. & Miller, P.M. (Eds) (2010). *Addiction research methods*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Nachtigal, A. & Kidron, C.A. (2015). Existential multiplicity and the late-modern smoker: negotiating multiple identities in a support group for smoking cessation. *Sociology of Health and Illness*, 37(3), 452-467.
- Prins, E.H. (2008). "Maturing Out" and the Dynamics of the Biographical Trajectories of Hard Drug Addicts. *Forum: qualitative social research – Sozialforschung*, 9 (1).
- Reith, G. & Dobbie, F. (2012). Lost in the game: Narratives of addiction and identity in recovery from problem gambling. *Addiction Research and Theory*, 20(6), 511-521.
- Sandberg, S. & Copes, H. (2013). Speaking With Ethnographers. The Challenges of Researching Drug Dealers and Offenders. *Journal of Drug Issues*, 43(2), 176-197.
- Schlosser, J.A. (2008). Issues in interviewing inmates: navigating the methodological landmines of prison research. *Qualitative inquiry*, 14(8), 1500-1525.
- Small W., Maher, L. & Kerr, T. (2014). Institutional ethical review and ethnographic research involving injection drug users: A case study. *Social Science and Medicine*, 157-162.
- Spurrier, M., Blaszczyński, A. & Rhodes, P. (2015). Gambler Risk Perception: A Mental Model and Grounded Theory Analysis. *Journal of Gambling Studies*, 31, 887-906.
- Sterk, C.A. (2000). *Tricking and Tripping: Prostitution in the AIDS Era*. Putnam Valley, NY: Social Change Press.

Taieb, O., Revah-Levy, A. Rose-Moro, M. & Baubet, T. (2008). Is Ricoeur's notion of narrative identity useful in understanding recovery in drug addicts? *Qualitative Health Research*, 18(7), 990-1000.

Ward, J. (2008). Researching Drug Sellers: An 'experiential' account from 'the field', *Sociological Research Online*, 13(1)14.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Creswell, J. (2016). *Η έρευνα στην εκπαίδευση. Σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγηση ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας* (επιμ.: Χ. Τσορμπατζούδης, μ.τ.φ.: Ν. Κουβαράκου). Αθήνα: Ίων.

Dryden, S. (2015). Τι επηρεάζει την απόφαση ενός ατόμου να θελήσει να διακόψει τη χρήση ναρκωτικών; Μια μελέτη θεμελιωμένης θεωρίας που διερευνά τις εμπειρίες χρηστών ηρωίνης. Στο C. Willig, *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στην ψυχολογία* (επιμ.: Ε. Τσέλιου, μ.τ.φ.: Ε. Αυγητά) (Παράρτημα 1: 433-483). Αθήνα: Gutenberg.

Ricoeur, R. (1990/2008). *Ο ίδιος ο εαυτός ως άλλος*. Αθήνα: Πόλις.

Robson, C. (1993/2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου*. Αθήνα: Gutenberg.

Willig, C. (2015) *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στην ψυχολογία* (επιμ.: Ε. Τσέλιου, μ.τ.φ.: Ε. Αυγητά). Αθήνα: Gutenberg.

Ανδριάκαινα, Ε. (2005). *Παίζοντας με τα όρια. Θεραπευτικές κοινότητες και χρήστες ναρκωτικών*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Κασσέρη & Αυδή (2008). Ουσιοεξάρτηση, ταυτότητα και φύλο: αφηγηματική μελέτη μιας περίπτωσης. *Hellenic Journal of Psychology*, 5(1), 1-32.

Κασσέρη, Ζ. (2011). *Η θεραπεία απεξάρτησης γυναικών υπό το πρίσμα της ενδυναμωτικής-φεμινιστικής κοινωνικής εργασίας*. Διδακτορική Διατριβή. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης.

Κασσέρη, Ζ. (2014). Η Συμβολή των λογισμικών προγραμμάτων στην ανάλυση ποιοτικών δεδομένων: Το πρόγραμμα NVivo10. Επίμετρο. Στο: Γ. Τσιώλης, *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα* (427-486). Αθήνα: Κριτική.

Κυριαζή, Ν. (1998). *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Αθήνα: Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις.

Λυδάκη, Α. (2010). Η κατανόηση του άλλου στην ποιοτική έρευνα με συμμετοχική παρατήρηση. Στο Μ. Πουρκός, & Μ. Δαφέρμος (επιμ.) *Ποιοτική έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες. Επιστημολογικά, μεθοδολογικά και ηθικά θέματα* (σελ. 435-454). Αθήνα: Τόπος.

Λυδάκη, Α. (2001). *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Λυκούδης, Η. (2009). *Η δύναμη του μυρμηγκιού. Από το νόημα της χρήσης στο νόημα της θεραπείας*. Αθήνα: Ερευνητές.

Πουρκός, Μ.Α. & Δαφέρμος, Μ. (2010). *Ποιοτική έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες. Επιστημολογικά, μεθοδολογικά και ηθικά θέματα*. Αθήνα: Τόπος.

Τσιώλης, Γ. (2015). Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων: διλήμματα, δυνατότητες, διαδικασίες. Στο Γ. Πυργιωτάκης & Χρ. Θεοφιλίδης (επιμ.) *Ερευνητική Μεθοδολογία στις Κοινωνικές Επιστήμες και στην Εκπαίδευση. Συμβολή στην επιστημολογική θεωρία και την ερευνητική πράξη* (σελ. 422-450). Αθήνα: Πεδίο.

Τσιώλης, Γ. (2014). *Μέθοδοι και Τεχνικές Ανάλυσης στην Ποιοτική Κοινωνική Έρευνα*. Αθήνα: Κριτική.

Τσιώλης, Γ. (2006). *Ιστορίες ζωής και βιογραφικές αφηγήσεις. Η βιογραφική προσέγγιση στην κοινωνιολογική έρευνα*. Αθήνα Κριτική.